

IZOTOPIA SPAȚIULUI UNIVERSAL LA ION CREANGĂ

The Isotopy of Universal Space in Ion Creangă's Work

Maria-Laura RUS¹

Abstract

The essential elements of Ion Creangă's space are joy, innocence, happiness, spontaneity etc. The author underlines this by his words: "the happy age". The universal feature of this age consists in the fact that in opposition to real, ordinary life it allows the child to have no worry, because the game is the only reason. Childhood is a space of extraordinary, unique feelings and only the "memory" can revive them. Security and plenary feelings can also be related to this wonderful age described by Ion Creangă.

Keywords: isotopy, childhood, space, game, joy

Copilăria – izotopie a spațiului universal

„Copilăria petrecută la sat mi se pare singura mare copilărie. Cine nu privește în urma sa peste o asemenea copilărie mi se pare un condamnat al vieții” spunea Lucian Blaga într-un discurs de recepție la Academie. Condițiile favorabile copilăriei universale sunt în cadrul satului, spunea același mare poet și filozof, în satul înțeles drept centru al universului, în „cultura minoră”, în comparație cu orașul, centru al „culturii majore”.

Valorile acestei vârste minunate a fascinat omenirea dintotdeauna². Iată de ce copilăria poate fi echivalată cu [trezirea] în satul deținător al „priveliștilor lumii”. Ea e reînviată de eul subiect și obiect al *Amintirilor* într-un cadru, un spațiu în care, în felul acesta, scriitorul încetează, temporar, de a mai fi la discreția timpului. Copilăria apare, în felul acesta, marcată contextual de [veselie], [inocență], [fericire], [candoare], [spontaneitate]: „copilărie ... căci ea singură este veselă și nevinovată”, „vârsta cea fericită”.

Acestei copilării ideale i se oferă o topografie reală, dar transfigurată de perspectiva ingenuă a maturului și de imaginarul artistic. Scena adecvată jocului este toposul humuleștean, dar „minunile” care se petrec aici îl transformă într-un spațiu al tuturor, trecând, astfel, de limitele sale reale.

Jocurile și năzdrăvăniile sunt parte componentă, esențială și obligatorie a acestui spațiu fermecat. Ele luminează viața cu veselia și umorul lor. Nică este „cel mai bun de hârjoană” și „slăvit de leneș”, învățătura părăndu-i-se „cumplit meșteșug de tâmpenie, Doamne ferește!”. Copilul aflat în spațiul ocrotitor al copilăriei nu cunoaște grijile și necazurile de care viața nu îi cruță pe părinți:

Ce-i pasă copilului când mama și tata se gândesc la neajunsurile vieții, la ce poate să le aducă zîna de mâine, sau că-i frământă alte gânduri pline de îngrijire.

¹ Asistent univ.dr., Universitatea „Petru Maior” din Târgu-Mureș

² Copilăria este acea realitate arhetipală, sacră situată în „illo tempore” și într-un spațiu privilegiat, acea „lume ce gândea în basme și vorbea în poezii”, „vremile-aurite”, „ce mitele albastre ni le șoptesc ades”, cum spune Eminescu; este lumea analogă cu universul copilăriei, un univers cu atât mai feeric cu cât se află mai aproape de natură.

Concluzia apare firească, prezentată direct: „*Așa eram eu la vârsta cea fericită*”. Fiind astfel, copilăria este unică în spațiu și timp, ca psihologie.

Întâmplările anumite diferă, așa cum diferă întâmplările lui Harap-Alb de cele ale lui Făt-Frumos, dar nu și felul cum se comportă în fiecare întâmplare, copilul care întruchipează copilăria, ca și viteazul care întruchipează vitejia. Universalitatea copilăriei constă tocmai în aceea că, în opoziție cu restul vieții, ea îngăduie lipsa de griji și zburdălnicia „după bunul plac”, ceea ce înseamnă pentru copil să fie „sănătos, să mănânce și să se joace”, căci exercițiul ludic nestingherit este principala coordonată a acestei vârste.

Lumea copiilor este mai mult fictivă decât reală atâta vreme cât ei nu se izbesc, cum este și principala coordonată a vârstei, de lumea cea reală. Copilăria apare ca arhetip, ca ilustrare prototipică a unei existențe de zburdălnicie, iresponsabilitate, candoare și vioioșie permanentă³:

... așa cred că au fost toți copiii, de când îi lumea asta și pământul, măcar să zică cine ce-a zice.

Ea este percepută drept „utopie morală regeneratoare” (Cornel Moraru).

Unde se sfârșește „copilăria” lui Creangă este dificil de spus. El dă o indicație atunci când, la sfârșitul părții a doua din *Amintiri* se caracterizează a fi fost „nici cu minte până la treizeci” de ani. Emancipare a minții, aceasta e adevărata ieșire din copilăria considerată în sensul tradițional al cuvântului. Este evident, astfel, că ea nu este o etapă a existenței, strict determinată fiziologic și psihic, un „timp al ființei”, ci o „calitate a vieții”, un „mod de a fi” (Paul Cornea)⁴.

Cu toate acestea, plecarea la Socola pare a marca despărțirea de copilăria înțeleasă ca „vârsta a fericirii” și ca tărâm al fericirii, căci copilul pleacă spre un necunoscut în care nu se știe dacă va mai gusta deliciile de până acum și de aici:

Ne duceam surgun dracului pomană! Că mai bine n-oi putea zice!

Paul Cornea pune cel mai bine în evidență, credem, spațiul acesta universal al întâmplărilor copilăriei „spectacolul *Amintirilor* pune în scenă o lume de toate zilele și de nicăieri”.

Amintirile ne fac, practic, să conștientizăm faptul că această vârstă a copilăriei este acel spațiu al ființei noastre⁵ comun ca experiență tuturor. Lumea obiectivă a copilăriei povestitorului aparține unei anumite epoci istorice, prezentată realist, dar re trăită subiectiv, ca

³ Singurul „nor” care umbrește cerul senin al copilăriei îl constituie obligația de a merge la școală. Dar chiar și acolo, copilul știe să găsească și să-și construiască momentele în care să se bucure de copilărie („noi, dacă vedeam așa, ne duceam și mai rar: dar nebunii știu că făceam de-ajuns”).

⁴ Paul Cornea vorbește în acest sens de o „doză” de copilărie la toate personajele *Amintirilor*, caracterizate, în fond, prin bucuria de trăi.

⁵ Tot așa cum „amintirea” este un spațiu al ființei, în care fiecare dintre noi evadează de câte ori are posibilitatea. G. Durand spunea: „Memoria e realmente de domeniul fantasticului deoarece orânduiește estetic amintirea. În acesta constă «aureola» estetică care împodobește copilăria, copilăria fiind întotdeauna și pretutindeni amintire a copilăriei, fiind arhetip al ființei eufemice, care ignoră moartea, pentru că fiecare din noi a fost copil mai înainte de a fi om matur. [...] În vreme ce copilăria este obiectiv anestetică, pentru că n-are voie să facă apel la artă pentru a se opune unui destin muritor de care n-are cunoștință, orice amintire din copilărie (s.a.), prin dubla-i putere a prestigiului pe care-l conferă lipsei de griji primordială, pe de o parte, iar pe de alta a memoriei, e din capul locului operă de artă” (apud Constantin Trandafir, Ion Creangă. Spectacolul lumii, Editura Porto-Franco, Galați, 1996, p. 68).

amintire. Este lumea copilăriei pe care o confruntăm nu numai cu biografia povestitorului, ci și cu propria noastră copilărie, cu a tuturor celor ce își amintesc din ea ceea ce merită să fie regretat. Este, așadar, un spațiu al trăirilor extraordinare, unice, singulare ca repetabilitate. Singură, „amintirea” numai le poate face să fie re-simțite. Tocmai în aceasta rezidă universalitatea spațiului copilăriei.

Universul simbolurilor copilăriei

Vârsta copilăriei îi aduce adultului sentimentul [siguranței], al îndestulării, al trăirilor plene: toate erau „frumoase”, îi „mergeau după plac”, „fără leac de supărare”. Veselia îi cuprinde toată ființa, întrucât copilăria este ca și „vremea cea bună”, fără înnorări și tulburări sufletești.

În textul narației, totul amintește de vârsta aceasta minunată: de la sat și hora satului la persoanele dragi, de la diversele jocuri la obiectele care poartă însemnele veseliei. Ograda copilăriei, de pildă, apare ca incintă miraculoasă a unui „altar apolonian” (Doina Curticăpeanu):

Ieși, copile, cu părul bălan, afară și râde la soare, doar s-a îndrepta vremea și vremea se îndrepta după râsul meu. Știa, vezi vine, soarele cu cine are de-a face .

Bățul năzdrăvan pe care încalcă Nică este purtătorul însemnelor copilăriei, căci el îl poartă dincolo de gândurile și preocupările adulților:

Copilul, încălecat pe bățul său, gândește că se află călare pe un cal de cei mai strașnici, pe care aleargă, cu voie bună, și-l bate cu biciul și-l strunește cu tot dinadinsul, și răcnește la el din toată inima, de-ți îi auzul; și de cade jos, crede că l-a trântit calul, și pe băț își descarcă mânia în toată puterea cuvântului ...

Pupăza este, la rândul ei, cea care îi amintește copilului întâmplarea hazlie, pozna în urmă căreia a rămas nepedepsit, „mierându-se” și el de „ghibăcia minciunilor ce potrivise”. Chiar și prinsul muștelor cu ceaslovul este unul dintre momentele pe care copilul le savurează și îl transformă într-o joacă. Alături de el, cititorul – copil sau adult – se delectează, la rândul lui:

... în lipsa părintelui și a dascălului intram în ținterim, țineam ceaslovul deschis, și, cum erau filele cam unse, trăgeau muștele și bondarii la ele, și, clămpănind ceaslovul, câte zece-douăzeci de suflete prăpădeam deodată; potop era pe capul muștelor!

„Mățele” din „ocnițe” și „cotruță” sunt un prilej continuu de veselie: „le flocăiam și le smotream [...] de le mergea colbul”. Și câte alte ghidușii nu sunt indici ai acestei vârste aparte: smântânitul oalelor, „furluatul” cireșelor și „prăpădenia” cânepei, desfătările de la scădat, invitațiile pe care Ionică și le făcea singur la moș Chiorpec ciubotarul și pășaniile ce i se trăgeau din asta ș.a. Tatăl este antrenat, cu voia sau fără voia lui, în iureșul jocului:

Când venea tata noaptea de la pădure din Dumesnicu, înghețat de frig și plin de promoroacă, noi îl spăriam sărindu-i în spate pe întunec. Și el, cât era de ostenit, ne prindea câte pe unul, ca la baba oarba», ne ridica în grindă, zicând: «tata mare!» și ne săruta mereu pe fiecare.

Mai presus de toate, jocul este dovada grăitoare a vârstei „vesele și nevinovate”, este reîntorcerea la bucuria aceasta primordială: „Dacă-i copil, să se joace”. Creangă își „joacă” rolul de copil cu deplină participare, se distrează, se înduioșează, se necăjește de întâmplările copilăriei sale și a altora.

În *Amintiri*, jocul este suprema preocupare, fiind aceasta o narațiune despre copilărie și o reprezentare a eternului ludic. „Copilul este eminentemente joc și «rolul» său social este de a lua roluri. Necesitatea lui este propria lui libertate, și felul în care el este jucat este acela că se joacă”⁶.

Jocul este simbolul suprem al copilăriei, este dimensiunea esențială. Și mai mult decât atât, el constituie, fără nici cea mai mică îndoială, „tema” și vocația fundamentală la Creangă. Copiii au „joc liber”, acționează după pofta inimii, nu după o conștiință care să îi dirijeze, tot așa cum adulții nu se complac în reflexivitate nespecifică, iar când totuși „alunecă” în aceasta, se dezic repede: *Însă vai de omul care se ia pe gânduri!*

Belșugul de vitalitate al acestei vârste nu are măsură (nici nu poate avea), dă pe dinafară: „... *bucurie peste bucurie venea pe capul meu*”. Orice situație, orice prilej este o celebrare a copilăriei minunate, căci copilul este mereu pus pe șotii:

A doua zi des-dimineață le începeam de la capăt [...] Și câte nu ne venea în cap, și câte nu făceam cu vârful și îndesat, mi-aduc aminte de parcă acum mi se întâmplă.

Numeroase sunt acțiunile umane convertite în joc. Majoritatea stau sub semnul vertigiului: plăcerea alunecării pe gheață, cufundatul în apă la scăldat, urcarea și coborârea pantelor, chiuitul, râsul și plânsul, fuga cu spectaculoasele rețele semantice, hârjoana, flecăreala. Să mai amintim: „bâzâitul” în strană, „nechezatul” în ajunul Crăciunului, „chiraleisa” în ajunul Bobotezei, jocurile „de-a mijoarca”, „baba-oarba”, „de-a calul”, „de-a biserica”, „bongoasele”, „boscorodeala” cu cimilitura morților, șolticăriile de pe la șezători etc. De altfel, năzdrăvăniile copilului sunt absolut legitime; spune și una dintre vorbele înțelepte ale poporului nostru: cine a văzut babă frumoasă și copil cuminte?

Jocul copilului atât de variat și exuberant este mărturia unor nelimitate disponibilități proprii personajului, a cărui copilărie semnifică însuși principiul vieții. Eroul Amintirilor celebrează, așadar, periodic realitatea prin joc, consideră și Mircea Moș. Pentru critic, jocul înseamnă chiar mai mult decât simpla joacă: „Jocul înseamnă o intervenție chiar a eului în realitate, intervenție menită să asigure mișcarea liberă a lucrurilor și, în egală măsură, pentru a anula ceea ce părea încremenit, fixat pentru totdeauna”⁷.

Creangă strânge cu migală fiecare trăsătură semnificativă a acestei vârste într-o frumoasă definiție artistică a copilăriei, poate cea mai izbutită din câte s-au dat vreodată în literatura română. Toate întâmplările copilăriei sunt antologice, de acum intrate în conștiința românească, povestite, adică reînviolate cu vervă, talent și spontaneitate de către un scriitor cu atât de multe calități. Poezia și veselia lor își pun amprenta asupra cărții, dându-i dimensiuni pantagruelice, colorând-o, umplând-o de haz, de multă viață.

⁶ Gabriel Liiceanu, în *Introducere la Homo ludens. Încercare de determinare a elementului ludic al culturii*, de Johan Huizinga, traducere din limba olandeză de H.R. Radian, Editura Univers, București, 1977, p. 11.

⁷ Mircea Moș, *Ion Creangă sau pactul cu ciitorul*, Editura Paralela 45, Pitești, 2004, p. 58.

Bibliografie selectivă:

- Cornea, Paul, *Itinerar printre clasici*, Editura Eminescu, București, 1984
Moș, Mircea, *Ion Creangă sau pactul cu cititorul*, Editura Paralela 45, Pitești, 2004
Regman, Cornel, *Ion Creangă. O biografie a operei*, Editura Demiurg, București, 1995
Țiutiuca, Dumitru, *Literatura marilor clasici*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 2005
Trandafir, Constantin, *Ion Creangă. Spectacolul lumii*, Editura Porto-Franco, Galați, 1996